

А.І. Яновіч (Мінск)

ТЭКСТЫ ПРАДМОЎ Ф. СКАРЫНЫ І КАМУНІКАТЫЎНА-ПРАГМАТЫЧНАЯ КАТЭГОРЫЯ АКЦЭНТАВАНАСЦІ

Жанр кніжных прадмоў у яго сучасным стане, а таксама і на працягу яго гістарычнага развіцця і станаўлення характарызуецца значнай разнастайнасцю стылявых рыс, якія ўласцівы тэкстам гэтага маўленчага тыпу ў адпаведнасці са зместам і прызначэннем кнігі, часам і ўмовамі яе стварэння, асобай аўтара кнігі, аўтара прадмовы і мн. інш. Тэксты кніжных прадмоў на ўсіх этапах развіцця гэтага жанру маюць агульную камунікатыўна-прагматычную матывацыю — паведаміць чытачу неабходныя звесткі пра кнігу, растлумачыць яе значэнне і месца ў літаратурным і культурным прасторы, звярнуць увагу адрасата да пэўных фрагментаў тэксту кніжнай прадмовы, пераканаць у пэўнасці і сапраўднасці асноўных налажэнняў, якія складаюць змест кніжнай крыніцы.

У рэалізацыі гэтай камунікатыўнай інтэнцыі важную камунікатыўна-прагматычную ролю выконвае функцыянальная семантыка-стылістычная катэгорыя акцэнтаванасці, якая мае спецыфічную семантыку і спецыфічныя сродкі фармальнага выражэння [5:111]. Гэтая тэкставая катэгорыя, функцыянальна-сэнсавая, па сваёй сутнасці, але з уласна камунікатыўным планам [1:36], прадстаўляе сабой сістэму акцэнтуатараў — не толькі маўленчых, але і моўных адзінак розных узроўняў, прызначаных для сэнсавага вылучэння канцэптuallyна важных фрагментаў тэксту, для таго, каб прыцягнуць да іх асаблівую ўвагу [4:120].

Спосабы тэкставай рэалізацыі катэгорыі акцэнтаванасці вызначаюцца стылістычнай прыналежнасцю тэкстаў. Так, у структуры мастацкіх тэкстаў заметную ролю адыгрываюць стылістычныя прыёмы, уласцівыя рытарычнаму

(або вобразнаму) маўленню [2:34–37]. У навуковых творах функцыю сэнсавых і камунікатыўных акцэнтэатараў прымаюць на сябе моўныя і маўленчыя сродкі і прыёмы, прызначаныя для таго, каб прыцягнуць увагу да сказанага, падкрэсліць дакладнасць, верагоднасць інфармацыі, забяспечыць лагічнасць і структураванасць выкладу. [1:37].

Камунікатыўна-прагматычнай мэтай стварэння кніжнай прадмовы як тэксту пэўнай жанравай разнавіднасці з’яўляецца перш за ўсё раскрыццё тэмы кніжнай крыніцы як лагічнага суб’екта выказвання. Вывучэнне стылістыкі тэкстаў скарынніскіх прадмоў да кніг Бібліі з відавочнасцю сведчыць пра наяўнасць разнастайных лексіка-грамматычных сродкаў, якія садзейнічаюць канцэнтрацыі ўвагі на лагічным суб’екце выказвання, тым самым выступаючы ў функцыі акцэнтэатараў.

Адзначым, што выразнае акцэнтаванне канцэптuallyна значымых фрагментаў тэксту прадмовы для ўказання на прадмет выказвання або на яго прызнакі дасягаецца шляхам нанізвання аднародных членаў сказа. Напрыклад, у прадмове да кнігі Ісуса Сірахава такім спосабам прыцягнута асаблівая ўвага да зместу крыніцы, у якой гаворыцца *“о мудрости, о страхе господнем, о слове божием, о справедливости, о вере, о любви, о надежи, о чистоте, о службе божией, о долготерпении, о смирении, о милостыни, о крепости, о трезвости, о мерности, о почтливости, о щедроте, о тихости, о дружелюбии, о науце закона божия, о послушании родителей своих, о справовании самого себе, о товаристве добром и злом, о похвале мужей святых, о славе царей праведных, о достоинности пророков божиих”* (тут і далей цытуецца па выданні [3:24]). Надобным жа чынам у прадмове да кнігі прытчаў цара Саламона падкрэсліваецца думка пра каштоўнасць для чытача гэтай крыніцы: *“В ней воистинну есть дух разумности святой, единый, различный, смысленый, скромный, вымовный, движющийся, неоскверненный, истинный, сладкий, чистый, стальной, добротливый, и всякую иную имеющий в себе добрую цноту»* [3:20].

Камунікатыўная інтэнцыя падкрэслівання і вылучэння найбольш значымых фрагментаў тэксту ў прадмовах Ф. Скарыны рэалізуецца з дапамогай антонімаў, іншы раз не толькі слоўнікавых, але і тэкстуальных, напрыклад: *царь Саломон свое книги потисал ест, во кратких словах великий и многый разум замыкаючи* [3:25]. У выніку колькаснага паньрэння антанімічных пар акцэнтаванне набывае характар вобразнасці: *искусившие летиего, яшеся за горнее, бывшии у свободе, поддахуся в работу, суци во благословеници, въпадаху во клятву* [3:136].

Семантыка акцэнтавання таксама змяшчае ў сябе тлумачэнне сутнасці прадмета выказвання з мэтай дасягнення найбольшага камунікатыўна-прагматычнага эфекту. Гэтая камунікатыўная інтэнцыя рэалізуецца за кошт разнастайных лексіка-грамматычных сродкаў. Значнае месца паміж імі займаюць сінонімы, якія могуць спалучацца з іншымі моўнымі і тэкставымі адзінкамі. Так, у прадмове да кнігі другога закону Маісеева [3:95–97] паслядоўна рэалізуецца спалучэнне сінанімічных адзінак у супастаўляльных канструкцыях: *права или закон, закон или право, права или уставы, законов или прав писаных*. Відавочна, што гэта прадывкавана патрэбай выкладчы аўтарскае разуменне адносін паміж паняццямі, якія вызначаюць змест анатуемай кніжнай крыніцы.

У іншым выпадку, пры неабходнасці вызначыць сінанімічныя адносіны рознамоўных адзінак і выявіць іх сутнасць, у сінанімічныя канструкцыі ўключаюцца моўныя метарэфлексівы і апісальныя словаспалучэнні. Напрыклад: *Хоцеши ли умети грамматику или по рускуы говорячи грамоту, еже добре чести и мовити учить, знайдеши в зуполной Библии* [3:62] і інш.

Вельмі выразна ў тэкстах скарынінскіх прадмоў рэалізуецца камунікатыўная інтэнцыя ўпарадкавання і структуравання выкладу. Галоўнае месца ў групе акцэнтатараў такога значэння належыць лічэбнікам, колькасным і парадкавым, якія звяртаюць увагу чытача на колькасны склад кніжнай крыніцы і размеркаванне яе зместу паміж асобнымі часткамі: *Делятся же сии книги на трое... в первой части пишеть... во второй же части... кладеть... и в третьей части пишутся...* [3:19]. Побач з лічэбнікамі ў функцыі акцэнтатараў выступаюць прыслоўі са значэннем прасторава-часовага размеркавання маўленчай плыні, якія вызначаюць паслядоўнасць асноўных фрагментаў выказвання: *наипервей... (пишеть, навчаает, поведает, учит, благодарит), потомь... (кажет, сказует, заповедает, пишеть, наказует, науку дает), затымь... (навчаает, поведает, припоминает, наказует), таж, там же... (кажет, доводит, проповедаше. учит, науку дает, велит, исказует), далее... (остерегает), на конце... (конает, остерегает, наставляет, вымолвяется, учит, пишеть, кажет, наказует), на последы... (залецает)* (Заўважана, што ўвядзенне такіх слоў для члянэння і ўпарадкавання аўтарскага маўлення адзначана амаль ва ўсіх тэкстах скарынінскіх прадмоў, але найбольш паслядоўна рэалізуецца ў тэкстах віленскага цыкла... [6:92]).

Функцыянальная стылістычна-сэнсавая катэгорыя акцэнтаванасці ў тэксце кніжнай прадмовы павінна забяспечваць і такую істотную камунікатыўна-прагматычную інтэнцыю, як перакананне чытача ў сапраўднасці і верагоднасці зместу кніжнай крыніцы. Тэксты кніжных прадмоў Ф. Скарыны адлюстроўваюць разнастайныя моўныя сродкі і маўленчыя прыёмы, пры дапамозе каторых рэалізуюцца гэтыя жанрава-стылістычныя задачы.

Перш за ўсё неабходна адзначыць характэрную рысу стылявую рысу тэкстаў скарынінскіх прадмоў — высокую ступень іх інтэртэкстуальнасці, шырокае цытаванне біблейскіх тэкстаў, да якіх аўтар прадмоў звяртаецца з рознымі мэтамі. Часта цытаванне біблейскага тэксту заклікана нацвердзіць тыя сужэнні аўтара прадмовы, якія ён выказвае, раскрываючы глыбінны сэнс кніжнай крыніцы. Так, у прадмове да кнігі Іова, глыбінны сэнс якой заключаецца ў выслаўленні святога Іова за яго цярдлівасць, Ф. Скарына красамоўна фармуліруе гэтую галоўную ідэю анатуемай кнігі: *Яко бо злато искушается огнем, тако и святии божии терпением*. І разам з тым, каб пацвердзіць правільнасць разумення і праўдзівасць уласнага меркавання, працягвае, спасылаючыся на цытату з евангельскага тэксту: *Сам наш спаситель глаголетъ: “Блажени плачущееся, яко тии утешатся ...”* [3:13]. У іншым выпадку аўтар прадмовы спасылкай на пасланні святых ісауса імкнецца пацвердзіць неабходнасць перакладу на “рускую мову” кнігі Ісауса Сірахава, напісанай “к нашему научению”. Так, ён цытуе словы святога Паула: *“Сего*

ради милостивыи бог з различных языков нам прежде писма ест послал, абы есмо чтучи е , его миловали, ему служили и веровали..." і, каб пацвердзіць значэнне гэтай цытаты, звяртаецца да цытавання слоў святога апостала Іакава, *"яко без веры не можемы полюбитися богу..."* ... [3:24–25].

Цытаванне як прыём структурнай арганізацыі скарынінскіх тэкстаў у камунікатыўна-прагматычным плане катэгорыі акцэнтаванасці выконвае таксама функцыю дакладнасці пры паведамленні інфармацыі, якая ўваходзіць у змест анатэмай крыніцы. Так, у прадмове да кнігі Ісуса, сына Навіна, паведамляючы пра тое, што Ісус, сын божы, *"крещением святым введет нас в царство небесное"*, аўтар дадае словы Ісуса наводле цытаты з евангельскага тэксту: *"Аминь, аминь, глаголю тебе, аще кто не родится водою и духом, не может внити в царство божие"* ... [3:55].

Семантычнае поле верагоднасці і праўдзівасці перадаваемай інфармацыі змяшчае таксама ўказальна-ідэнтыфіцыруючую функцыю, якая рэалізуецца разнастайнымі спосабамі вербальнай прэзентацыі кніжных крыніц (так званыя бібліённы). У групу такіх найменняў уваходзяць аднаслоўныя і неаднаслоўныя назвы біблейскіх кніг рознай лінгваэтнічнай прыналежнасці (рускія, грэчаскія, яўрэйскія, лацінскія). (Як вядома, дыяглатычнасць назваў біблейскіх кніг склалася ў выніку перакладу яўрэйскіх бібліёнімаў на мовы Свяшчэннага Пісання і на іншыя этнічныя мовы).

Сам аўтар прадмоў падкрэслівае сваю асаблівую ўвагу да таго, як ужываюцца ім кніжныя назвы: *О сих всех книгах, мною на русский язык ново выложеных и о именах их ширей в предословиях от мене ... выписано найдеши ...* [3:40]. І сапраўды, камунікатыўная задача забяспечыць ідэнтыфікацыю кніжнай намінацыі ва ўмовах існавання мноства рознамоўных найменняў аднаго і таго ж аб'екта патрабавала метамоўнага кантролю і рэфлексіі пры лапамозе метамоўнага каменціравання рознамоўных бібліёнімаў. У якасці аднаго са шматлікіх прыкладаў такога каменціравання прывядзем наступны: *Трое книги написал ест премудрый Саломон... Первые, рекомые еврейским языком Маслотт, по гречески и Параболе, по латине Провербиа, а по руски и Притчи Саломоновы. Вторые книги ... зовутся еврейским языком Колеф, по гречески и Екклесиаст, по латине Конционатор, а по руски и Сборник ...* [3:26]. Актуалізатарамі сэнсавага акцэнтавання такога тыпу звычайна выступаюць метамоўныя канструкцыі, якія ўключаюць дзеялоўныя формы са значэннем гаварэння, называння (*сказуется, именуется, выкладываются, зовут, рекомые, зовемые* і інш.) у спалучэнні з прыслоўямі або іменнымі словаформамі са значэннем этнічнага прызнаку (*греческим языком, по латине, по руски, от еврей* і інш.) ... [7:36].

Разгледжаныя вышэй прыёмы акцэнтавання такіх стылістычных уласцівасцей тэкстаў Ф. Скарыны, як вылучэнне стрыжнёвых пытанняў анатэмай кніжнай крыніцы, дакладнасць і ўпарадкаванасць выкладу, абгрунтаванне праўдзівасці і верагоднасці перадаваемай інфармацыі, можна вызначыць як сродкі прамога акцэнтавання. Яны разлічаны на рацыянальна-лагічнае выкладанне і ўспрыманне інфармацыі і таму складаюць характэрныя рысы навуковага стылю.

Разам з тым у ліку стылявых прыкмет тэкстаў кніжных прадмоў Ф. Скарыны з усёй выдавочнасцю выяўляюцца стылістычныя прыёмы эмацыянальнага ўздзеяння на адрасата як удзельніка камунікацыі. З псіхалагічнага боку гледжання гэтыя маўленчыя рысы можна аднесці да праяўлення ўскаснага акцэнтавання, што рэалізуецца пры дапамозе разнастайных фігур вобразнага маўлення... [2:34], у тым ліку шырокай метафарызацыі тэксту за кошт так званых традыцыйных метафар (*книга светчить, притчи наставляють* і інш.), пабудовы эмацыянальна-рытарычных структур (тыпу *псалмы... ласку и милость укрепляют* і інш.) і спалучэння розных відаў тропай у межах аднаго сэнсавага фрагмента (тыпу *псалом жестокое сердце смягчит и слезы с него, якобы со источника, изводит* і інш.), шырокай рэалізацыі прыёмаў стылістычнай сіметрыі і рытмізацыі маўлення... [8:81–86].

Функцыю сэнсавага акцэнтавання выконвае і такі прыём рытарычнага маўлення, як незвычайны парадак слоў (інверсія), калі даволі паслядоўна рэалізуецца постпазіцыйнае размяшчэнне азначэння ў складзе азначальных канструкцый прыметнікаў або займеннікаў з назоўнікамі (тыпу *кровь свою пресвятую вылил и землю тую освятил* і інш.), а таксама размяшчэнне прэдыката ў пачатку або ў канцы выказвання (тыпу *писали же суть сии книги летописци..., притчи или присловия иными словами всегда иную мудрость и науку знаменуют...* і інш.). У адпаведнасці з так званым “законам краю” гэта забяспечвае асаблівую ўвагу да тых кампанентаў наведання, якія размяшчаюцца ў пачатку або на канцы [2:34].

Такім чынам, стылістыка тэкстаў скарынінскіх прадмоў характарызуецца спалучэннем разнастайных моўных і маўленчых сродкаў сэнсавага акцэнтавання, якія здольны ўздзейнічаць на рацыянальнае і эмацыянальнае ўспрыманне зместу біблейскіх кніг, забяспечыць тлумачэнне яго глыбіннага сэнсу, яго значнасці і верагоднасці. У сваёй сукупнасці яны адпавядаюць тэкставым актуалізатарам, якія ўласцівыя як мастацкім творам, так і тэкстам навуковых жанраў.

Назіранні над спосабамі тэкставай рэалізацыі катэгорыі акцэнтаванасці (а апошнія, як было ўжо заўважана, залежаць ад стылістычнай прыналежнасці тэкстаў [4:121]), даюць падставы сцвярджаць, што тэксты кніжных прадмоў Ф. Скарыны можна вызначыць як творы навукова-публіцыстычнага стылю.

Літаратура:

1. Кожина М.Н. О функциональных семантико-стилистических категориях текста // Филологические науки. Научные доклады высшей школы. – 1987. – № 2.
2. Москвин В.П. О приемах смыслового акцентирования // Русская речь. – 2006. – № 2.
3. Ф. Скарына. Прадмовы і пасляслоўі. – Мінск, 1969.
4. Стилистический энциклопедический словарь русского языка. – М., 2003.
5. Сушинский И.И. Коммуникативно-прагматическая категория акцентирования и ее роль в вербальной коммуникации (На материале немецкого языка) // Вопросы языкознания. – 1987. – № 6.
6. Яновіч А.І. Стылістыка тэкстаў скарынінскіх прадмоў // Stylistyka II. – Opole, 1993. – С. 87–101.

7. Янович Е.И. Библионимы и языковые рефлексивы в составе текстов книжных предисловий Ф. Скорины // Е.Ф. Карский и современное языкознание. Материалы X Международных чтений 16–17 мая 2005 г. – В 2-х частях. – Ч. I. – Гродно, 2005. – С. 32–40.
8. Янович Е.И. Жанрово-стилистическое своеобразие текстов скорининских предисловий // *Stylistyczne konfrontacje*. – Opole, 1994. – С. 81–86.